

การศึกษาเทศกาลคเชนศดุตรี : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ
สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร
สู่การสร้างนวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย
ชุดจตุรทิศเนศวร

The Study of the Khanetchaturathee Festival:
Thevawalai Phra Phiknet at Huai Khwang
Intersection Ratchadaphisek Road , Huai Khwang
District, Bangkok, towards the Creation of
Contemporary Art Innovations, the Chaturathee
Khanesuan

สุนิสา โพธิ์แสนสุข^{1*}, ชาลิสา ขวัญศิริ², ธนกร ธีระวาทิ³ และรินรดา คำแพง⁴
Sunisa Potisansuk¹, Chalisa Khawnsiri², Thanakorn Thavati³ and Rinrada Khamphaeng⁴

Received: February 29, 2024

Revised: April 27, 2024

Accepted: April 28, 2024

^{*}สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

¹Dramatic Arts and Drama Faculty of Humanities and Social Sciences
Rajabhat Maha Sarakham University

¹(E-mail : sunisa15122126@gmail.com)

*Corresponding Author

²³⁴สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

²³⁴Dramatic Arts and Drama Faculty of Humanities and Social Sciences
Rajabhat Maha Sarakham University

²(E-mail : sunitsanamjapo@gmail.com)

³(E-mail : tanakorn0930160986@gmail.com)

⁴(E-mail:earn6197@gmail.com)

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาเทศกาลฉะจตุรถีกรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร และ 2) เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุดจตุรถีฉะจตุรถี เป็นวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงสร้างสรรค์มีเครื่องมือการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ จากการศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสร้างสรรค์

ผลการวิจัยพบว่า 1) เทศกาลฉะจตุรถี เป็นเทศกาลเฉลิมฉลองการสถาปนาต่อองค์พระพิฆเนศที่ได้รับการยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ 2) สร้างสรรค์ผลงานทางด้าน นาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีฉะจตุรถี โดยประกอบไปด้วยการประพันธ์เนื้อร้องทำนองเพลงขึ้นมาใหม่ การออกแบบเครื่องแต่งกาย การแต่งหน้า การออกแบบกระบวนท่ารำ การออกแบบแถว รวมไปถึงการออกแบบฉากสำหรับการแสดงเพื่อสื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านรูปแบบการแสดง ชุด จตุรถีฉะจตุรถี

คำสำคัญ : เทศกาลฉะจตุรถี, เทวาลัยพระพิฆเนศ, จตุรถีฉะจตุรถี

Abstract

The objectives of this study were. 1) to study the Ganesha Chaturthi festival, case study: Lord Ganesha temple at Huai Khwang Intersection Ratchadaphisek Road, Huai Khwang District, Bangkok and 2) to create innovations in contemporary dance, Chaturatheekanesuan series. This was a qualitative and creative research. Data was collected by interview, observation, documentary, textbooks, related research and including various electronic media. It was creative analysis.

The results found that 1) Ganesha Chaturthi Festival, which

celebrating the establishment of Lord Ganesha, who is regarded as the first deity. 2) to create works in the field of contemporary dance, Chaturathikaneshvara series, consisting of new lyrics and melodies, costume design, make-up, dance process design, line design, including stage design for the performance in order to convey a concrete message through the form of the Chaturthika Ganesha performance.

Keywords : Ganesh Chaturthi Festival, Lord Ganesha Shrine, Ganesh Chaturthi Festival

บทนำ

คณศกจตุรถี หรือ วินายกจตุรถี คือพิธีสักการะองค์พระพิฆเนศโดยถือว่าเป็นเทศกาลเฉลิมฉลองการสถาปนาของพระองค์ที่ได้รับยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ จตุรถี แปลว่า ลำดับที่ 4 ซึ่งหมายถึงวันขึ้น 4 ค่ำ ในเดือนภัทรบท (คือช่วงเดือนสิงหาคม - เดือนกันยายน) หรือขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 ตามปฏิทินฮินดู ซึ่งอยู่ในช่วงราว ๆ กลางเดือนสิงหาคม และกันยายนของทุกปีในพิธีนี้จะมีการปั้นเทวรูป พระคเณศขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ดินเหนียวหรือวัสดุอื่น ๆ จากนั้นจะสร้างมณฑปขึ้นเพื่อประดิษฐานเทวรูปดังกล่าว และเชิญพราหมณ์มาทำพิธี "ปราณประดิษฐาน" หรือการทำให้เทวรูปนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาจากนั้นจะทำการบูชา 16 ขั้นตอน ตามหลักศาสนาที่เรียกว่า โศทโคปจาระ หรือ ปังมฤต เป็นเครื่องลงสรงพระพิฆเนศจะประกอบด้วย 1) นมจืด 2) น้ำผึ้ง 3) เนย 4) น้ำเปล่า 5) โยเกิร์ตธรรมชาติ และบูชาด้วยดอกไม้และเครื่องบูชาต่าง ๆ ตามด้วยสวดมนต์ที่เรียกว่า "คณศกถรวศีรชะ" หรือ คณศอุปนิษิตและทำการบูชาด้วยประทูป หรือการอารตี เป็นขั้นตอนสุดท้าย (สัมภาษณ์ : ภูรินทร์ ชูเพ็ญผล, สอบถามเทศกาลคณศกจตุรถี ณ เทวาลัยพระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร,

17 พฤศจิกายน 2566)

พิธีกรรมประดิษฐานองค์พระพิฆเนศ ตลอดจนเทศกาลจตุรฤดี จะเริ่มประดิษฐานไว้ตั้งแต่วันขึ้น 4 ค่ำ ไปจนถึงวันขึ้น 14 ค่ำ เป็นเวลาทั้งสิ้น 10 วัน จะมีการชุมนุมกันสวดมนต์ และทำพิธีอารตีในเวลาค่ำ เมื่อถึงวันที่ 11 ที่เรียกว่า พิธีวิสรช้น หรือการส่งเทพเจ้ากลับเทวโลก ในวันนั้นจะมีการจัดขบวนแห่เทวรูปไปตามท้องถนน พร้อมด้วยการบรรเลงดนตรีและการเต้นรำ ซึ่งชาวอินเดียยังเชื่อว่าการที่เทวรูปนั้นสลายสู่สภาวะเดิม เป็นการแสดงสภาวะของธรรมชาติ และทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ต่อการเพาะปลูก จะได้รับพรจากองค์เทวรูปที่ได้ผ่านพิธีกรรมไปแล้วด้วย เชื่อกันว่าในช่วงนี้องค์พระพิฆเนศจะเสด็จลงมายังโลกมนุษย์เพื่อประทานพรให้แก่ผู้ศรัทธาต่อพระองค์และเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่เราจะได้ใกล้ชิดกับพระองค์เป็นพิเศษ ชาวฮินดูและผู้เลื่อมใสศรัทธาจึงมักทำกรณิฉลิมฉลอง เพื่อต้อนรับพระองค์ด้วยการบูชาในบ้านของตัวเอง ปัจจุบันเทวาลัยองค์พระพิฆเนศที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยมักนิยมทำกัน 3 วัน 7 วัน หรือพิธีใหญ่ 10 วัน บูชาองค์พระพิฆเนศเทพแห่งความสำเร็จซึ่งมีสถานที่หลัก ๆ ในการบูชาอยู่ 3 แห่งด้วยกัน คือ 1) เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร 2) พระพิฆเนศ บริเวณศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์ และ 3) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี หรือวัดแขกสีลม ในช่วงเทศกาลวันคเณศจตุรฤดี คนไทยและคนอินเดียที่นับถือองค์พระพิฆเนศ จะจัดพิธีเฉลิมฉลองสุดยิ่งใหญ่ เรียกเทศกาลนี้ว่า คเณศจตุรฤดี จะตรงกับขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 โดยเทศกาลนี้ 1 ปี มีเพียงครั้งเดียว (สัมภาษณ์ : ภูรินทร์ ชูเพ็ญผล, สอบถามเทศกาลคเณศจตุรฤดี ณ เทวาลัยพระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร, 17 พฤศจิกายน 2566)

พระพิฆเนศปางประทานพร เป็นเทพในศาสนาฮินดู และเป็นอีกหนึ่งที่พึ่งทางจิตใจของคนไทยหลายคน ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าที่อยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน มีความเชื่อว่าองค์พระพิฆเนศจะช่วยจัดอุปสรรคทั้งปวง อีกทั้งยังช่วยให้ประสบความสำเร็จ สุขสมหวังดังปรารถนา เป็นมหาเทพผู้ทรงภูมิปัญญาที่ยิ่งใหญ่ บูชาง่าย

จึงเป็นที่นิยมของคนไทยในปัจจุบัน ถือเป็นปางที่ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลาย หากใครอยากเริ่มต้นที่จะบูชาองค์พระพิฆเนศ มักเริ่มต้นบูชาองค์ท่านด้วย พระพิฆเนศปางประทานพร เพราะท่านจะช่วยประทานความสำเร็จให้ในเวลาอันสั้น ตลอดจนช่วยจัดอุปสรรคทุกทิศทาง พระพิฆเนศปางประทานพร จึงกลายเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนโดยทั่วไป (สัมภาษณ์ : ภูรินทร์ ชูเพ็ญผล, สอบถามเทศกาลคเณศจตุรฤทธิ เทวาลัยพระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร, 17 พฤศจิกายน 2566)

ดังนั้นคณะผู้สร้างสรรค์จึงเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ เกี่ยวกับการสักการะบูชาเฉลิมฉลองขององค์พระพิฆเนศ ทั้ง 3 สถานที่ โดยคณะผู้สร้างสรรค์ได้เลือกสถานที่เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร ที่คณะผู้วิจัยได้เลือกสถานที่แห่งนี้ เพราะเทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง เปิดให้ผู้คนเข้ามาสักการะตลอดเวลา 24 ชั่วโมง จึงเหมาะแก่การลงพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบสร้างงานทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย โดยมีการประพันธ์บทร้องทำนองเพลง กระทบนักร้อง ทำรำ ตลอดจนรูปแบบการแต่งการและแสงสีขึ้นใหม่ คณะผู้สร้างสรรค์คาดว่าจะสามารถนำไปใช้แสดงและเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานในโอกาสอื่น ๆ ได้ และยังถือว่าเป็นการเผยแพร่เทศกาลคเณศจตุรฤทธิ โดยใช้การแสดงเป็นสื่อ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาเทศกาลคเณศจตุรฤทธิ กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรฤทธิคเณศวร

วิธีการศึกษา

ขอบเขตการศึกษา

1. ศึกษาเทศกาลคเณศจตุรถี กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร สู่การสร้างนวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีคเณศวร

2. สร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีคเณศวร เกี่ยวกับการเฉลิมฉลองการสถาปนาขององค์พระพิฆเนศที่ได้รับการยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ เป็นเทพในศาสนาฮินดู และเป็นอีกหนึ่งที่พึ่งทางจิตใจของคนที่เข้ามากราบไหว้บูชาเพื่อขอให้ประสบความสำเร็จ สุขสมหวังดังปรารถนา

ขอบเขตพื้นที่

เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร

การดำเนินการศึกษา

การวิจัยเรื่องศึกษาเทศกาลคเณศจตุรถี กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร สู่การสร้างนวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีคเณศวร เป็นการวิจัยแบบเชิงสร้างสรรค์ (Creative research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเทศกาลคเณศจตุรถี คณะผู้สร้างสรรค์ศึกษาจากทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยเกี่ยวข้องและได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

2. ด้านการแสดง

3. ด้านเครื่องแต่งกาย

4. เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วยตอนที่ 1 ประวัติและข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 เทศกาลคเณศจตุรถี และตอนที่ 3 แนวทางการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย

การศึกษาข้อมูลทางด้านเอกสารและสื่อต่าง ๆ

การสำรวจข้อมูลทางด้านเอกสารนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา

บทความทางวิชาการต่าง ๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์งานวิจัย เรื่องศึกษาเทศกาลคณศจตุรฤถิ กรณีสึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร สู่การสร้างนวัตกรรมทางด้าน นานุกิลปรัวมสมัย ชุต จตุรฤถิคณศวร โดยจำแนกประเด็นที่จะศึกษาได้ ดังนี้

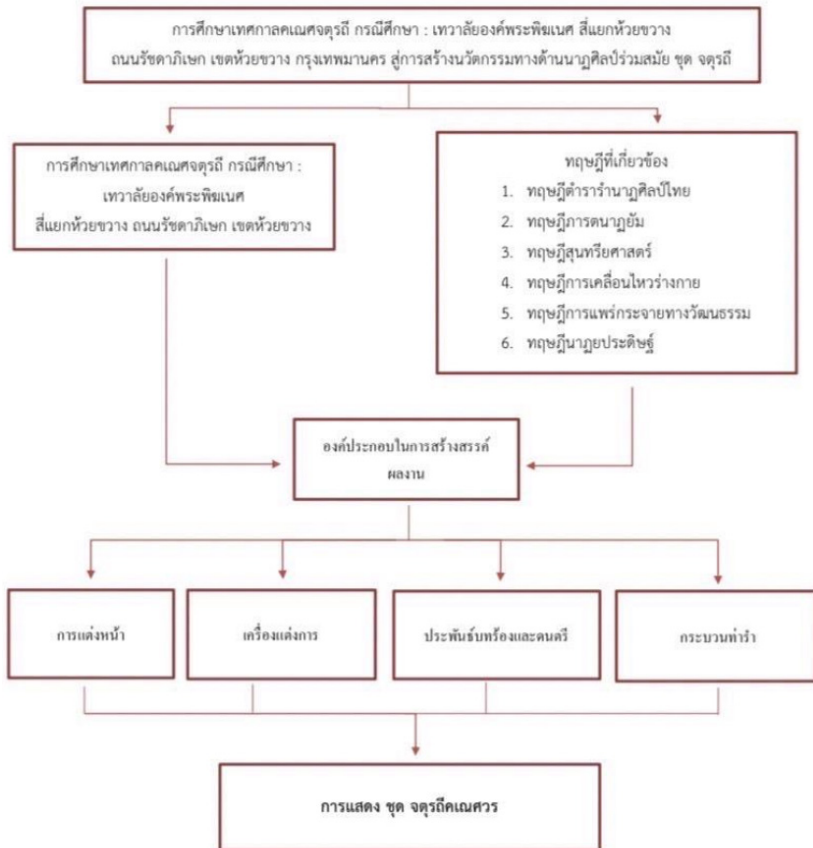
1. ข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของเทศกาลงานคณศจตุรฤถิ
2. ข้อมูลเกี่ยวกับการตนาฏยัมและนานุกิลปไทย

การสำรวจข้อมูลภาคสนาม

คณะผู้สร้างสรรค์ดำเนินการสำรวจข้อมูลภาคสนามในแบบสังเกตการณ์ เป็นหลักสำคัญ ซึ่งเป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยการลงพื้นที่สำรวจ ข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลในการนำไปวิเคราะห์ ในการออกแบบเนื้อร้อง ทำนองเพลง กระบวนท่ารำ และเครื่องแต่งกายประกอบการแสดงตามลำดับ

กรอบแนวความคิดการวิจัย

คณะผู้สร้างสรรค์ได้วางกรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่องเทศกาลคณศจตุรฤถิ ณ เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก กรุงเทพมหานคร ไว้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิด
 ที่มา: คณะผู้สร้างสรรค์ (2566)

โดยคณะผู้สร้างสรรค์ ได้ศึกษาเทศกาลลณศจตุรถี ณ เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก กรุงเทพมหานคร โดยนำทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม, ทฤษฎีการटनाภูมิ, ทฤษฎีตำรวจานาภูมิศิลป์ไทย, ทฤษฎีนาฏยะประดิษฐ์, ทฤษฎีเคลื่อนไหวร่างกาย และทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ เพื่อเป็นองค์ประกอบการสร้างสรรค์ผล ชุด จตุรถีคณศวร

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่องศึกษาเทศกาลลณศจตุรถี กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร สู่การสร้างนวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีคณศวร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเทศกาลลณศจตุรถี กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร และเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีคณศวร การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ชุดนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากตำรา เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากผู้เชี่ยวชาญ นำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ศึกษาเทศกาลลณศจตุรถี สู่การสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรถีคณศวร พบว่าเทศกาลลณศจตุรถี เป็นเทศกาลเฉลิมฉลอง การสถาปนาขององค์พระพิฆเนศที่ได้รับยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ จตุรถี แปลว่า ลำดับที่ 4 ซึ่งหมายถึงวันขึ้น 4 ค่ำ ในเดือนภัทรบท (คือช่วงเดือนสิงหาคม - เดือนกันยายน) หรือขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 ตามปฏิทินฮินดูซึ่งอยู่ในช่วงราว ๆ กลางเดือนสิงหาคม และกันยายนของทุกปีในพิธีนี้จะมีการปั้นเทวรูปพระพิฆเนศขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ดินเหนียวหรือวัสดุอื่น ๆ จากนั้นจะสร้างมณฑปขึ้นเพื่อประดิษฐานเทวรูปดังกล่าว และเชิญพราหมณ์มาทำพิธี "ปราณประดิษฐาน" หรือการทำให้เทวรูปนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาจากนั้นจะทำการบูชา 16 ขั้นตอน

ตามหลักศาสนา ปัญจุบันเทวาลัยองค์พระพิฆเนศที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยมักนิยมทำกัน 3 วัน 7 วัน หรือพิธีใหญ่ 10 วัน บูชาองค์พระพิฆเนศเทพแห่งความสำเร็จ ซึ่งมีสถานที่หลัก ๆ ในการบูชาอยู่ 3 แห่งด้วยกัน คือ 1) เทวาลัยพระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร 2) ศาลพระพิฆเนศบริเวณศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์ และ 3) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี หรือวัดแขกสีลม ในช่วงเทศกาลวันคเณศจตุรฤดี คนไทยและคนอินเดียที่นับถือองค์พระพิฆเนศจะจัดพิธีเฉลิมฉลองสุดยิ่งใหญ่ เรียกเทศกาลนี้ว่า คเณศจตุรฤดี จะตรงกับขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 โดยเทศกาลนี้ 1 ปีมีเพียงครั้งเดียว (สัมภาษณ์ : ฤตพชรพร ทองถนอม, สอบถามเกี่ยวกับเทศกาลคเณศจตุรฤดี ณ เทวาลัยพระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร, 16 พฤศจิกายน 2566) คณะสร้างสรรค์ได้เกิดความศรัทธาต่อองค์พระพิฆเนศปางประทานพร ณ เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง พระพิฆเนศปางประทานพร เป็นเทพในศาสนาฮินดู และเป็นอีกหนึ่งที่พึ่งทางจิตใจของคนไทยหลายคน ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าที่อยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน มีความเชื่อว่าองค์พระพิฆเนศจะช่วยขจัดอุปสรรคทั้งปวง อีกทั้งยังช่วยให้ประสบความสำเร็จ สุขสมหวังดังปรารถนา เป็นมหาเทพผู้ทรงภูมิปัญญาที่ยิ่งใหญ่ บูชาง่าย จึงเป็นที่นิยมของคนไทยในปัจจุบัน ถือเป็นปางที่ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลาย หากใครอยากเริ่มต้นที่จะบูชาองค์พระพิฆเนศ มักเริ่มต้นบูชาองค์ท่านด้วยพระพิฆเนศปางประทานพร เพราะท่านจะช่วยประทานความสำเร็จให้ในเวลาอันสั้น ตลอดจนช่วยขจัดอุปสรรคทุกทิศทาง พระพิฆเนศปางประทานพร จึงกลายเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนโดยทั่วไป (สัมภาษณ์ : ภูรินทร์ ชูเพ็ญผล, สอบถามเทศกาลคเณศจตุรฤดี ณ เทวาลัยพระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร, 17 พฤศจิกายน 2566)

2. สร้างสรรค์นวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรฤดีคเณศวร จากการศึกษาเทศกาลคเณศจตุรฤดี พบว่าเป็นเทศกาลในศาสนาฮินดูมีจุดกำเนิดของการเฉลิมฉลองการสถาปนาต่อองค์พระพิฆเนศที่ได้รับยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ

เช่นเดียวกันกับทေးลัษพระพิฆเณศ สี่แยกห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร อันมีผู้คนที่เกิดจากความเชื่อและศรัทธาหลากหลายอาชีพ จึงหลั่งไหลเข้ามากราบไหว้ขอพรเพื่อให้ตนประสบความสำเร็จทั้งปวง คณะผู้สร้างสรรค์จึงเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย อันเกิดจากการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์ไทยและการตะนาภูมิ เพื่อเป็นการบูชาองค์ปฐมเทพตามความเชื่อและความศรัทธาของคนไทย ผ่านการแสดง ชุด จตุรฤทธิคนศร ซึ่งมีวิธีการสร้างสรรคงานดังนี้

2.1 การออกแบบเนื้อร้องและทำนองเพลงสำหรับการแสดง การออกแบบเนื้อร้องและทำนองเพลงสำหรับการแสดง ผู้สร้างสรรค์ได้นำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษารวบรวมข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลคนเถรศฤงิ มาเรียบเรียงทำนองให้เกิดความหลากหลาย โดยผสมผสานดนตรีอินเดียและดนตรีสากลให้เข้ากันอย่างลงตัว โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเทศกาลคนเถรศฤงิ

2.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง คณะผู้สร้างสรรค์เลือกใช้เครื่องดนตรีอินเดียผสมผสานกับเครื่องดนตรีสากล เพื่อให้เพลงมีความร่วมสมัยและสร้างสรรค์มากขึ้น

2.3 การออกแบบเครื่องแต่งกายและการแต่งหน้า การออกแบบเครื่องแต่งกายและการแต่งหน้า คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำเครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอินเดียและชาวไทย ดังนี้

ภาพที่ 2 การออกแบบเครื่องแต่งกายของพราหมณ์
 ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์ (2567)

ภาพที่ 3 การออกแบบเครื่องแต่งกายของนักแสดงชาย (อินเดีย)
 ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์ (2567)

ภาพที่ 4 การออกแบบเครื่องแต่งกายของผู้หญิง (อินเดีย)
ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์ (2567)

ภาพที่ 5 ภาพสรีระเครื่องแต่งกายของผู้ชาย (ไทย)
ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์ (2567)

ภาพที่ 6 ภาพสรีระร่างกายของผู้หญิง (ไทย)
ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์ (2567)

2.4 การออกแบบกระบวนท่ารำ

การออกแบบกระบวนท่ารำในการแสดงชุดจตุรทิศเนศวร คณะผู้สร้างสรรค์นำกระบวนท่ารำแม่บทใหญ่และแม่บทเล็กมาผสมผสานกับนาฏศิลป์อินเดีย (ภารตนาฏยัม) เพื่อเป็นการสร้างสรรค์ผลงาน โดยนำมาเรียบเรียงและคิดท่ารำนำมาผสมผสานกันขึ้นมาให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น

ภาพที่ 7 ภาพการแสดง ชุด จตุรทิศเนศวร
ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์ (2567)

2.5 รูปแบบการแปรแถว คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำลักษณะการเดินแปรแถวแบบมาตรฐานสากล โดยกำหนดลักษณะการแปรแถว เช่น แถวหน้ากระดาน แถวเฉียง แถวตอนคู่ แถวตอน เป็นต้น

2.6 รูปแบบการนำเสนอการแสดง การแสดง ชุด คเณศจตุรจี ผู้วิจัยได้วางรูปแบบการนำเสนอผลงานการแสดง เป็น 3 ช่วงดังนี้ ช่วงที่ 1 เป็นการทำพิธีคเณศจตุรจี หรือ เทศกาลคเณศขันธ์ ๙ ช่วงที่ 2 เป็นการแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัยระหว่างนาฏศิลป์ไทยกับการตนาฏยัม และ ช่วงที่ 3 เป็นการแสดงอิริยาบถของคนไทยหลากหลายอาชีพที่อาศัยอยู่กรุงเทพมหานคร เข้ามาร่วมพิธีบูชาและขอพรที่ไถ่ถวายพระพิฆเนศ

2.7 การคัดเลือกนักแสดง คณะผู้สร้างสรรค์มีหลักในการคัดเลือกนักแสดงจากการกำหนดคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของนักแสดงดังต่อไปนี้

2.7.1 มีสัดส่วนรูปร่าง ความสูง ที่มีสัดส่วนเท่ากันทั้งชายและหญิง

2.7.2 มีทักษะพื้นฐานการร้องอยู่ในระดับดี ลีลาท่าร่ามีความสวยงาม เพื่อให้การแสดงมีความพร้อมเพรียง สวยงาม และสามารถพัฒนาทักษะของตนเองอย่างสม่ำเสมอ

2.7.3 มีความรับผิดชอบ มีวินัย ตรงต่อเวลา มีความเสียสละ เวลาส่วนตัวแก่ส่วนรวมได้ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

2.7.4 มีปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการแสดง ทั้งในการฝึกซ้อมและการแสดงจริงสามารถแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี

สรุปผล

จากการศึกษาเทศกาลคเณศจตุรฤถี กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร สู่การสร้างนวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรฤถีคเณศวร คณะผู้สร้างสรรค์สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การศึกษาเทศกาลคเณศจตุรฤถี กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร พบว่า คติการเคารพบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทย มีลำดับตามสมัยของประวัติศาสตร์ตามอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียทางศาสนา 2 สาย คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏหลักฐานอยู่ร่วมกันทุกยุคสมัย หนึ่งในอิทธิพลทางวัฒนธรรมนั้นมีคติความเชื่อและการเคารพบูชาพระคเณศร่วมอยู่ด้วย เช่นที่ เทวสถานกลางเมืองศรีมโหสถ จ.ปราจีนบุรี พบเทวรูปพระพิฆเนศศิลาขนาดใหญ่ ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับยุคทวารวดีหรือราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 นอกจากนี้ยังพบจารึกในสมัยสุโขทัย ที่กล่าวถึงการนับถือเทพเจ้าสำคัญของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ อย่างไรก็ตามแม้ข้อความในจารึกจะไม่ได้กล่าวถึงพระพิฆเนศ แต่ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าในสมัยสุโขทัยนั้น มีการเคารพ

บูชาพระพิฆเนศร่วมอยู่ด้วย เพราะพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าที่สำคัญ ซึ่งจะต้องบูชาพระองค์เป็นอันดับแรกก่อนเริ่มประกอบพิธีใดๆ ศุภลักษณ์ หัตถพนม (2558)

2. สร้างสรรค์นวัตกรรมการทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรทิศเนศวร พบว่า เป็นเทศกาลในศาสนาฮินดูมีจุดกำเนิดของการเฉลิมฉลองการสถาปนาต่อองค์พระพิฆเนศที่ได้รับยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ อันมีผู้คนที่เกิดจากความเชื่อและศรัทธาหลากหลายอาชีพ จึงหลั่งไหลเข้ามากราบไหว้ขอพรเพื่อให้ตนประสบความสำเร็จทั้งปวง คณะผู้สร้างสรรค์ได้เกิดความเชื่อความศรัทธาต่อองค์พระพิฆเนศ จึงได้เลือกศึกษาเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับองค์พระพิฆเนศคือ เทศกาลจตุรทิศจัดขึ้น ณ เทวาลัยพระพิฆเนศ สี่แยกห้วยขวาง ที่มีผู้คนศรัทธาและมากราบไหว้ ขอพรให้ประสบความสำเร็จ จึงเกิดแนวคิดที่จะสร้างสรรค์ผลงานจากเทศกาลคเณศจตุรทิศ เป็นจุดกำเนิดของการเฉลิมฉลองการสถาปนาต่อองค์พระพิฆเนศที่ได้รับยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ คณะผู้สร้างสรรค์จึงเกิดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยมีการผสมผสานของนาฏศิลป์ไทย และภารตนาฏยัมผ่านดนตรีและท่าร่ายออกมาเป็นนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรทิศเนศวร

อภิปรายผล

การศึกษาเทศกาลคเณศจตุรทิศสู่การสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด จตุรทิศเนศวร ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาเทศกาลคเณศจตุรทิศ กรณีศึกษา : เทวาลัยองค์พระพิฆเนศสี่แยกห้วยขวาง ถนนรัชดาภิเษก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร จัดขึ้นโดยคนอินเดียที่อาศัยอยู่ในไทย และชาวไทยที่มีความศรัทธาและนับถือองค์พระพิฆเนศมารวมตัวกันเพื่อจัดเทศกาลนี้ขึ้นในช่วง วันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 หรือในช่วงเดือนสิงหาคม - เดือนกันยายน เป็นการจัดงานเฉลิมฉลองวันสถาปนาองค์พระพิฆเนศซึ่งมีความสอดคล้องกับราชนันย์ เวียงเพิ่ม (2550) วิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

รวบรวมนำมานาน พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพินเณศและวิเคราะห์การดำรงอยู่ของคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพินเณศในสังคมไทย โดยรวบรวมจากข้อมูลที่เป็นเอกสารและรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพินเณศในเขตกรุงเทพมหานคร และเขตปริมณฑลเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า ตำนานพระพินเณศที่ปรากฏในสังคมไทยเป็นตำนานที่มีการนำเค้าโครงเรื่องมาจากปุราณะของอินเดีย ตำนานพระพินเณศที่คนไทยรับรู้มากที่สุดมี 2 ตำนาน คือ ตำนานการต่อเศียรพระพินเณศ และตำนานพระพินเณศเสียดา นอกจากนี้ยังมีตำนานพระพินเณศที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างคติฮินดูกับพุทธศาสนาอีกด้วย พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพินเณศในประเทศไทยมีปรากฏอยู่ในทั้งเทวสถาน พุทธสถาน บ้านเรือนประชาชนทั่วไป รวมถึงตำหนักทรงเจ้าที่มีการประทับทรงพระพินเณศ พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพินเณศมีลักษณะผสมผสานระหว่างคติฮินดู พุทธ และไสยศาสตร์เป็นปัจจัยที่ทำให้คติความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศดำรงอยู่ในสังคมไทย นอกจากนั้น การที่พระพินเณศดำรงอยู่ในฐานะเทพเจ้าแห่งศิลป เทพเจ้าผู้บำบัดทุกข์ เทพเจ้าผู้ประทานโชคลาภ และเทพเจ้าผู้ป้องกันอุปสรรค ทำให้พระคเณศมีบทบาทสำคัญและดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องยาวนานมาในสังคมไทยโดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ และสอดคล้องกับพระโขนง ที่ปงกุโร ทองนา (2561) ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพินเณศในสังคมไทยปัจจุบัน มีความนิยมนับถือบูชากันอย่างแพร่หลายในกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น นักธุรกิจ พ่อค้าแม่ค้า นักเรียน นักศึกษา ศิลปิน ดารา นักร้องนักแสดง ข้าราชการ นักการเมือง พระมหากษัตริย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและฝ่ายเถรวาท ซึ่งก็มีจำนวนไม่น้อยที่มีความศรัทธาต่อพระพินเณศและองค์เทพต่าง ๆ และมีการสร้างรูปเคารพของพระพินเณศประดิษฐานไว้ภายในวัดต่าง ๆ มากมายทั่วประเทศ และยังมีการจัดสร้างวัตถุมงคลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นรูปเคารพของพระพินเณศ ตามความเชื่อเพื่อให้ชาวพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธา

ได้เข้าหาบูชากันอย่างแพร่หลาย จนกลายเป็นกระแสนิยมบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธทั่วประเทศ โดยกระแสนิยมนี้ในประเทศไทยนั้นเริ่มปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก่อนหน้านี้ได้เกิดกระแสการบูชาท้าวจุฑาครามเทพ อยู่ได้เพียงชั่วระยะหนึ่ง กระแสนิยมก็เริ่มลดลงไปอย่างรวดเร็ว โดยมีกระแสนิยมบูชาพระพิฆเนศเข้ามาแทน จนเกิดปรากฏการณ์การสร้างรูปเคารพพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายในปัจจุบันเกิดขึ้น ภายหลังจากที่กระแสนิยมการเคารพบูชาจุฑาครามเทพ เริ่มเสื่อมความนิยมลงตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2550 และได้มีการคาดการณ์กันว่าในปี พ.ศ. 2551 ซึ่งตามปฏิทินไทยถือเป็นปีชวดหรือปีหนู ได้เกิดกระแสนิยมการบูชาพระพิฆเนศแพร่หลายขึ้นตามคติความเชื่อที่ว่า หนูเป็นพาหนะของพระพิฆเนศ ดังจะเห็นความเคลื่อนไหวตั้งแต่ช่วงกลางปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา องค์กร หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ เริ่มทยอยจัดสร้างและเปิดให้บูชาวัตถุมงคลในรูปพระพิฆเนศหลายรูปแบบ

2. สร้างสรรค์นวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด จตุรฤติกเนศวร พบว่า จากการศึกษาเทศกาลจตุรฤตีเป็นเทศกาลในศาสนาฮินดูมีจุดกำเนิดของการเฉลิมฉลองการสถาปนาต่อองค์พระพิฆเนศที่ได้รับยกย่องให้เป็นองค์ปฐมเทพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับสุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ (2566) กล่าวว่า เทศกาลโฮลี (Holi หรือ “โฮลี”) หรือเทศกาลการเล่นสีของชาวอินเดียเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองตามตำนานมีการเฉลิมฉลองในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ประเทศที่มีชุมชนชาวอินเดียขนาดใหญ่อย่าง สหราชอาณาจักรแคนาดา สหรัฐอเมริกา แม้แต่ประเทศเล็ก ๆ อย่างมอริเชียสอีกด้วย ตามปฏิทินวิกรมสัมวัตซึ่งเป็นปฏิทินทางจันทรคติและสุริยคติของศาสนาฮินดูวันโฮลีจะตกในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงเดือนกุมภาพันธ์หรือเดือนมีนาคมของแต่ละปีตามปฏิทินสากลตามการคำนวณปฏิทินแบบศาสนาฮินดูนั้น วันโฮลีจะเป็นคืนพระจันทร์เต็มดวงสุดท้ายของฤดูหนาว เทศกาลโฮลีจึงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการเปลี่ยนแปลง

ฤดูกาล เป็นสัญญาณบ่งบอกว่าฤดูหนาวที่หนาวเหน็บกำลังจะสิ้นสุดลงและวสันตฤดู ซึ่งเป็นฤดูกาลแห่งการเพาะปลูกกำลังเริ่มต้นขึ้น บางตำรากล่าวว่าเป็นฤดูใบไม้ผลิซึ่งสอดคล้องกับการละเล่นสาดสีใส่กัน อันเป็นสัญลักษณ์ของดอกไม้บานาพันธุ์ที่เริ่มผลิบานสร้างความสดใสดูจากศึกษาเทศกาลโฮลี พบว่า ทั้งสองตำนานมีความแตกต่างกันดังนี้ตำนานเรื่องที่ 1 กล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นั่นคือ ธรรมะย่อมชนะอธรรม และตำนานเรื่องที่ 2 ชาวฮินดูยกย่องให้ความรักระหว่างพระกฤษณะกับนางราธาเป็นความรักที่จริงใจบริสุทธิ์ในความรักของพระกฤษณะกับนางราธาที่ใช้การสาดสีใส่กันไปมาเพื่อลบภาพความแค้นระหว่างกันเป็นการพิสูจน์ความรัก จากการศึกษาตำนานการเล่นสีของเทศกาลโฮลีทั้ง 2 เรื่องคณะผู้สร้างสรรค์เกิดความสนใจตำนานที่ 1 ของเทศกาลโฮลี วัดวิษณุ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร จึงเกิดแนวคิดในการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุดโฮลีปุณนิมา จากการศึกษาเทศกาลโฮลี กรณีศึกษาวัดวิษณุ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร คณะผู้สร้างสรรค์จึงได้ประพันธ์บทเพลง กระบวนท่ารำ เครื่องแต่งกายและรูปแบบการแสดงขึ้นใหม่ คณะผู้สร้างสรรค์คาดว่าสามารถนำไปใช้แสดงและเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานในโอกาสอื่น ๆ ได้ และยังถือว่าเป็นการเผยแพร่เทศกาลการเล่นสีโฮลีของชาวอินเดีย

บรรณานุกรม

- พระโขนง ที่ปงโกโร (ทองนา). (2561). *ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา*. (พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- ภูรินทร์ ชูเพ็ญผล. 17 พฤศจิกายน 2566. ผู้ประกอบการร้านขนมและดอกไม้บูชาองค์พระพิฆเนศ. สัมภาษณ์.

ราชันย์ เวียงเพิ่ม. (2550). พระคณศ : ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทย.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฤตพชรพร ทองถนอม. 16 พฤศจิกายน 2566. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขา
ศิลปะการแสดง. สัมภาษณ์.

สุนิศา โพธิ์แสนสุข เกี่ยมณี ปักฤทัย สโรชา แซ่ลิ่ม และอรอุมา พลสุวรรณ.

(2566). “การสร้างนวัตกรรมทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด โฮลีปุรณิมา
จากการศึกษาเทศกาลโฮลี กรณีศึกษา : วัดวิชฌุ เขตยานนาวา
กรุงเทพมหานคร”. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 7(3), 1-8.